

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

RADA
NEXT GENERATION

**ОСОБИ, ЗНИКЛІ БЕЗВІСТИ,
ТА ПРАВО НА ОТРИМАННЯ ВІДОМОСТЕЙ
ПРО НИХ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА**

Липень 2024

Зміст

1. Правовий статус осіб, зниклих безвісти.....	3
1.1. Україна.....	3
1.2. Релевантні акти Ради Європи та Європейського Союзу:	7
1.3. США:	10
1.4. Велика Британія.....	15
1.5. Франція	16
2. Інші світові практики:.....	18
Рекомендації.....	21

Матеріали розроблено Програмою USAID RANG з метою аналітичної підтримки роботи Парламенту. Цей документ став можливий завдяки підтримці американського народу через Агентство США з міжнародного розвитку. Його зміст є виключно відповідальністю автора або авторів і не обов'язково відображає погляди USAID або уряду США.

Авторка: Софія Турчин

1. Правовий статус осіб, зниклих безвісти

1.1. Україна

Ст. 43 Цивільного кодексу України передбачений інститут визнання фізичної особи **безвісно відсутньою**. Фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування¹.

Якщо неможливо встановити день одержання останніх відомостей про місце перебування особи, початком її безвісної відсутності вважається перше число місяця, що йде за тим, у якому були одержані такі відомості, а в разі неможливості встановити цей місяць – перше січня наступного року.

Порядок визнання фізичної особи безвісно відсутньою встановлюється Главою 4 Цивільного процесуального кодексу України «Розгляд судом справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою». Згідно із приписами Глави, заява про визнання фізичної особи безвісно відсутньою подається до суду за місцем проживання заявника або за останнім відомим місцем проживання (перебування) фізичної особи, місцеперебування якої невідоме, або за місцезнаходженням її майна².

У заяві про визнання фізичної особи безвісно відсутньою повинно бути зазначено: для якої мети необхідно заявникові визнати фізичну особу безвісно відсутньою; обставини, що підтверджують безвісну відсутність фізичної особи, або обставини, що загрожували смертю фізичній особі, яка пропала безвісти, або обставини, що дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку.

Суд до початку розгляду справи встановлює осіб (родичів, співробітників тощо), які можуть дати свідчення про фізичну особу, місцеперебування якої

¹ Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

² Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

невідоме, а також запитує відповідні організації за останнім місцем проживання відсутнього (житлово-експлуатаційні організації, органи реєстрації місця проживання осіб або органи місцевого самоврядування) і за останнім місцем роботи про наявність відомостей щодо фізичної особи, місцеперебування якої невідоме. Одночасно суд застосовує заходи через органи опіки та піклування щодо встановлення опіки над майном.

У разі одержання заяви про появу фізичної особи, яку було визнано безвісно відсутньою, або відомостей про місцеперебування цієї особи суд за місцеперебуванням особи або суд, який ухвалив рішення про визнання особи безвісно відсутньою, призначає справу до слухання за участю цієї особи, заявника та інших заінтересованих осіб і скасовує своє рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Заяву може бути подано особою, яку було визнано безвісно відсутньою, або іншою заінтересованою особою.

Окремий правовий статус передбачений для **осіб, зниклих безвісти за особливих обставин**. Він визначений Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» та іншими законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та поширений на осіб, які зникли безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру³.

Незважаючи на суміжність вказаних понять, визначених національним законодавством України, існують **істотні відмінності у відповідних правових статусах**.

Зокрема, законодавством визначені різні способи їх набуття. Як було попередньо зазначено, фізичну особу може бути визнано безвісно відсутньою лише в судовому порядку. Натомість особа набуває статусу такої, що зникла

³Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>

безвісти, з моменту внесення про неї відомостей до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин та вважається такою, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи. Особа вважається зниклою безвісти за особливих обставин до моменту припинення її розшуку у порядку, передбаченому Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» (далі – Закон).

Надання особі статусу зниклої безвісти за особливих обставин не позбавляє її родичів або інших осіб права звернення до суду із заявою про визнання такої особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою у порядку, передбаченому законодавством (ч. 3. ст. 4 Закону).⁴

Ч. 4. ст. 4 Закону визначено: якщо особа, зникла безвісти за особливих обставин, була оголошена померлою, але її місцеперебування, місце поховання чи місцезнаходження її останків не було встановлено, проведення розшуку в розумінні цього Закону не припиняється до встановлення її місцеперебування, місця поховання чи місцезнаходження її останків⁵.

Розділ II Закону «Права осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та їхніх родичів. правові наслідки набуття правового статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин» містить законодавчі гарантії на отримання близькими особами зниклого безвісти за особливих обставин необхідних відомостей.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону, близькі родичі та члени сім'ї особи, зниклої безвісти за особливих обставин, – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та

⁴ Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>

⁵ Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>

обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Згадані особи мають право на отримання достовірних відомостей про місцеперебування особи, зниклої безвісти за особливих обставин, обставини її загибелі (смерті), місце поховання, якщо воно відоме (ч. 1 ст. 6 Закону).⁶

Реалізація цього права відбувається шляхом подання заяви про розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин, та отримання достовірної інформації про хід і результати проведення її розшуку в порядку, визначеному законодавством.

Органи державної влади, уповноважені на здійснення обліку та/або розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, зобов'язані надавати інформацію про хід та результати розшуку близьким родичам та членам сім'ї таких осіб.

Окрім того, громадяни, громадські об'єднання, юридичні особи приватного права з власної ініціативи, за погодженням з Національною поліцією України, мають право брати участь у розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, надавати допомогу і сприяння органам Національної поліції України у розшуку таких осіб у формах, не заборонених законодавством. Вони також мають право отримувати від державних органів інформацію про особу, зниклу безвісти за особливих обставин, маршрут та територію, на яких доцільно проводити розшук, іншу інформацію, яка може сприяти ефективному розшуку особи, зниклої безвісти за особливих обставин, крім даних, які отримано в результаті слідчих дій чи оперативно-розшукової діяльності.

Вказані права на інформацію також кореспондують із обов'язком Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин (є посадовою особою МВС, на яку покладено повноваження щодо координації розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та вирішення інших

⁶ Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>

питань, пов'язаних з цим) щодо здійснення комунікації з родичами осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та надання їм у межах, визначених законодавством, інформації про стан розшуку та його результати; вжиття заходів для забезпечення надання близьким родичам та/або членам сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, необхідної інформації щодо звіту про ідентифікацію або результати розслідування зникнення особи (ст. 10 Закону).⁷

1.2. Європейський Союз:

У Висновках Ради Європейського Союзу щодо активізації транскордонної поліцейської співпраці в зоні осіб, зниклих безвісти від 9 грудня 2021 р. № 14808/21 містяться рекомендації державам-членам:

- розглянути можливість створення на національному рівні, де це доцільно, із належним урахуванням національних ресурсів та організаційних структур, центрального оперативного підрозділу з питань зниклих безвісти, укомплектованого штатом представників правоохоронних органів та із доступом до єдиної національної бази даних про зниклих безвісти та невпізнаних людських останків;

- надавати підтримку для ефективного функціонування SPOC – Єдиних контактних пунктів як площини для міжнародного співробітництва правоохоронних органів, що включає найповнішу національну компетенцію та здатне обробляти весь спектр можливих запитів, пов'язаних із транскордонним співробітництвом правоохоронних органів, включаючи справи щодо зниклих безвісти;

- використовувати всі доступні інструменти та послуги Інтерполу, наприклад, глобальне поліцейське сповіщення про зниклих безвісти осіб (Жовте

⁷ Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>

сповіщення), щоб ефективно розслідувати випадки зниклих безвісти осіб у глобальному масштаб (п.п. 20 – 24 Висновків⁸).

25 червня 2015 р. ухвалено Резолюцію ПАРЄ 2067 (2015) «Особи, зниклі безвісти, під час конфлікту в Україні»⁹. Резолюція містить заклики до України, рф, сепаратистських груп, що контролюють окуповані території Донецької та Луганської областей:

- забезпечити ефективне реагування стосовно розслідування і надання підтримки сім'ям у всіх випадках, щодо яких є повідомлення про зниклих безвісти осіб, відповідно до міжнародного гуманітарного права¹⁰;
- обмінюватися інформацією про подальшу долю і місцезнаходження зниклих безвісти осіб і, там, де це є належним, повертати невпізнані тіла до відповідних сторін конфлікту;
- створити спільний орган (робочу групу) з вирішення питання про зниклих без вісти осіб і забезпечити його функціонування з метою: збору та обробки інформації про зниклих безвісти осіб; створення зведеного списку зниклих безвісти осіб; впровадження ефективних заходів, що дозволяють розшук, виймання та ідентифікацію людських останків; забезпечення доступу до місця поховань; забезпечення родичам, зниклих безвісти осіб, вичерпної інформації щодо прогресу у їхніх випадках; брати участь та координувати дії неурядових та волонтерських організацій у справі пошуку зниклих безвісти осіб;
- систематично збирати дані невпізнаних тіл, а також зразки ДНК від сімей зниклих безвісти осіб;
- прискорити процес ідентифікації ексгумованих тіл з використанням всіх доступних засобів, в тому числі: відповідності ДНК, відповідності даних до і після

⁸ Висновки Ради Європейського Союзу щодо активізації транскордонної поліцейської співпраці в зоні осіб, зниклих безвісти від 9 грудня 2021 р. № 14808/21. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14808-2021-INIT/en/pdf>

⁹ Резолюція ПАРЄ 2067 (2015) «Особи, зниклі безвісти, під час конфлікту в Україні». URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14808-2021-INIT/en/pdf>

¹⁰ Резолюція ПАРЄ 2067 (2015) «Особи, зниклі безвісти, під час конфлікту в Україні». URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14808-2021-INIT/en/pdf>

настання смерті, візуальної ідентифікації за висновками судово-медичних експертів;

- надавати фінансову, медичну та соціальну допомогу сім'ям зниклих безвісти осіб;
- сприяти роботі громадських і міжнародних гуманітарних організацій, що проводять розшук осіб, зниклих безвісти.

Асамблея окремо закликає органи української влади:

- створити спеціалізований урядовий орган, якому б було доручено займатися координацією роботи всіх державних і неурядових організацій, компетентних щодо зниклих безвісти осіб, і, зокрема: забезпечити достатні бюджетні кошти для його функціонування; створити і підтримувати єдиний реєстр даних щодо зниклих без вісті осіб під час конфлікту в Україні; забезпечити адекватне фінансування заходів із розшуку зниклих осіб ;
- розробити механізм державної компенсації і підтримки сімей зниклих безвісти осіб і забезпечити, щоб ці сім'ї були проінформовані про існування цього механізму; долучити до роботи громадські організації, асоціації волонтерів і представників сімей зниклих безвісти осіб;
- ввести законодавстві положення, що гарантують право сімей знати про те, що відбулося з родичами, зниклими безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом і внутрішнім насильством, згідно з положеннями міжнародного гуманітарного права;
- зміцнити правові заходи для вирішення проблеми зниклих безвісти осіб; зокрема, розглянути питання про прийняття спеціального закону про зниклих безвісти осіб, який би законодавчо закріпив статус «зниклий» і «жертва війни», і що дозволяв би відповідним сім'ям отримувати відшкодування в межах фінансової, соціальної та правової допомоги;

- розвивати національний потенціал, що спеціалізується в галузі судової медицини та розшукової експертизи і заохочувати їх до переймання досвіду Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ);
- забезпечувати навчання, підвищення обізнаності громадськості, посадових осіб про правові питання, які виникають у сімей осіб, що зникли безвісти¹¹.

1.3.США:

Правовий статус осіб, зниклих безвісти, врегульований Главою «Загальне військове право» Кодексу Сполучених Штатів Америки. Термін «зникла безвісти особа» застосовується щодо військовослужбовця Збройних Сил на дійсній службі, який вважається зниклим безвісти; або цивільного службовця Міністерства оборони чи працівника підрядника Міністерства оборони, який служить у безпосередній підтримці або супроводжує Збройні Сили в польових умовах, згідно з наказом і який вважається зниклим безвісти (ст. 1513 Кодексу США)¹².

Поняття «зникла безвісти особа» охоплює наступні категорії: відсутню особу; особу, що зникла безвісти під час бойових дій; інтерновану особу, особу, взяту в заручники; особу в облозі; утримувану в іноземній країні проти волі. Подальші тлумачення цих понять у законодавстві не наведені¹³.

В США існує законодавчо визначена система обліку зниклих безвісти (ст. 1501 Кодексу США)¹⁴. Міністр оборони призначає єдиний орган в структурі Міністерства оборони, відповідальний за питання, пов'язані з особами, зниклими безвісти. Цей орган очолює директор та вона є оборонним агентством або іншою організацією Міністерства оборони за межами військових відомств. Наразі такі

¹¹ Резолюція ПАРС 2067 (2015) «Особи, зниклі безвісти, під час конфлікту в Україні». URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14808-2021-INIT/en/pdf>

¹² Кодекс США. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/1513#1>

¹³ Кодекс США. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/1513#4>

¹⁴ Кодекс США. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/1513#1>

функції щодо осіб, які зникли безвісти внаслідок бойових дій, виконує Агентство з обліку військовополонених та осіб, зниклих безвісти (POW/MIA Accounting Agency).¹⁵

Обов'язки директора органу: реалізація політики, контроль і нагляд за дотриманням процедур, визначених законом; облік осіб, зниклих безвісти; координація Міністерства оборони з іншими органами Сполучених Штатів Америки, їх структурними підрозділами з усіх питань, що стосуються осіб, зниклих безвісти; розповсюдження інформації про статус осіб, зниклих безвісти, серед уповноважених найближчих родичів; встановлення засобів зв'язку між представниками Міністерства оборони та членами сімей осіб, зниклих безвісти, організаціями служби ветеранів, іншими заінтересованими громадянами (ст. 1501 Кодексу США).¹⁶

Поняття «уповноважений найближчий родич» у контексті згаданих правовідносин означає особу, що може розпоряджатися останками особи, зниклої безвісти. Родич має право призначити іншу особу діяти від свого імені; таке призначення може бути відкликано в будь-який час уповноважувачем (ст. 1513 Кодексу США)¹⁷.

У законодавстві також визначене поняття «найближчий родич», яке означає наступне:

- дружину особи;
- рідну, усиновлену дитину, пасинка або позашлюбну дитину (якщо зникла особа визнана батьком чи матір'ю або батьківство встановлено судом) особи, за винятком, коли така дитина не досягла 18 років,;
- біологічних батьків особи, за винятком випадків, коли батьківські права були над припинені на підставі ухвали суду або в інший спосіб, відповідно до закону, та не поновлені.

¹⁵ Defense POW/MIA Accounting Agency. URL: <https://www.dpaa.mil/>

¹⁶ Кодекс США. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/1513#1>

¹⁷ Кодекс США. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/1513#1>

- брата або сестру особи, якщо вони досягли 18 років.
- будь-якого іншого кровного родича або усиновлювача особи, якщо такий родич досягнув 18 років та отримав правомочність одноосібної законної опіки над особою за рішенням суду або іншим способом, передбаченим законом, і така опіка не була згодом припинена (ст. 1513 Кодексу США)¹⁸.

Міністр оборони встановлює процедури, які однаково застосовуються в усьому Міністерстві оборони, для: визначення статусу осіб, зниклих безвісти, систематичного, комплексного та своєчасного збору, аналізу, перегляду, поширення та періодичного оновлення інформації, що стосується осіб, зниклих безвісти. Такі процедури можуть передбачати делегування Міністром оборони будь-яких повноважень Міністру військового відомства. Такі процедури повинні бути встановлені в єдиній директиві, що застосовується до всіх підрозділів Міністерства оборони. Ці приписи стосуються пошуку осіб, які зникли безвісти під час бойових дій, або щодо яких є обгрунтовані припущення про зникнення безвісти під час бойових дій (ст. 1501 Кодексу США)¹⁹.

Відповідно до ст. 1501а. Кодексу США,²⁰ Міністр оборони може укладати угоди в межах державно-приватного партнерства із неурядовими організаціями з метою сприяння діяльності органу, проте Міністр може співпрацювати з іноземними урядами та організаціями лише за згодою Державного секретаря. Міністр оборони може прийняти добровільні послуги для сприяння пошуку осіб, зниклих безвісти.

Детально процедура надання статусу особи, зниклої безвісти, описана у ст. 1501 Кодексу США²¹. Після отримання інформації про місцезнаходження зниклої особи, командир підрозділу, району чи іншого місця, куди приписана особа, надає їй статус невстановленої та має провести попередню оцінку

¹⁸ Кодекс США. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/1513#1>

¹⁹ Кодекс США. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/1513#1>

²⁰ Кодекс США. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/1513#1>

²¹ Кодекс США. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/1513#1>

обставин. Якщо в результаті оцінки він дійде висновку, що особа справді зникла безвісти, командир рекомендує оголосити особу зниклою безвісти і не пізніше, ніж через 10 днів після отримання такої інформації, передати Секретарю²² звіт, що містить відповідну рекомендацію. Останній повинен зберігати та передавати для офіційного користування будь-яку інформацію, яка є результатом попередньої оцінки або дій, вжитих для встановлення статусу і місцезнаходження зниклої особи.

Отримавши рекомендацію, Секретар не пізніше, ніж через 10 днів, призначає комісію для проведення розслідування щодо місцезнаходження та статусу особи. Вказана процедура стосується зниклих осіб із складу Збройних Сил або цивільних осіб, у разі запиту Міністерства оборони або підлеглого органу Міністерства оборони.

Адвокат особи, яка зникла безвісти, повинен допомагати комісії у забезпеченні того, щоб уся відповідна інформація щодо справи була зібрана, зареєстрована, збережена. Найближчі родичі особи, яка зникла безвісти, та будь-яка інша раніше визначена особа, мають право надати інформацію адвокату особи, яка зникла безвісти, щодо зникнення або статусу особи, яка зникла безвісти.

Щодо інформації про осіб, зниклих безвісти. Засідання комісії під час розслідування має бути закритим для громадськості (включаючи зниклу особу, найближчих родичів, інших членів родини тощо).

Підсумком проведення розслідування є звіт, що повинен містити: обговорення розглянутих фактів і доказів; рекомендації правління та інформацію про те, чи були секретні дані розглянуті радою або іншим чином використані для формування рекомендацій. Міністр оборони встановлює порядок оприлюднення

²² Відповідно до п. f ст. 1501 Кодексу США, уповноважений Секретар – це секретар військового відомства або керівника підрозділу Міністерства оборони, залежно від обставин, який працевлаштував службовця. Кодекс США. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/1513#1>

звіту, проте оприлюднення має відбутися не пізніше одного року після дати подання звіту.

Під час розгляду звіту Секретар визначає, чи є звіт повним і чи не містить помилок, а також приймає рішення щодо статусу особи, щодо якої проводилося розслідування.

Не пізніше ніж через 30 днів після надання особі статусу зниклої безвісти, Секретар вживає розумних заходів для: надання найближчим родичам, іншим членам родини та будь-якій раніше уповноваженій особі несекретне резюме звіту командира підрозділу щодо зниклої особи та звіт правління комісії; а також повідомлення згаданих осіб, що Сполучені Штати Америки проведуть подальше розслідування місцезнаходження та статусу особи через рік після дати першого офіційного повідомлення про зникнення особи, якщо інформація не стане доступною раніше.

Відповідно до ст. 1506 Кодексу США²³, Міністр повинен, наскільки можливо, забезпечити, щоб особова справа зниклої безвісти особи містила всю інформацію, якою володіють Сполучені Штати Америки, і яка стосується зникнення, місцезнаходження та статусу такої особи. Винятки стосуються лише державної, приватної та привілейованої (із особливим режимом доступу) інформації.

Секретар, якщо інформація не підлягає розголошенню, забезпечує, щоб в особовій справі містилися дані про режим такої інформації та дату останнього перегляду рівня секретності нерозкритої інформації.

Якщо звіт не містить інформації принизливого характеру про статус і місцезнаходження особи, яка зникла безвісти, крім джерела звіту або про невстановлених зниклих безвісти осіб, Секретар готує витяг із такої інформації. Цей витяг поміщається в особову справу кожної зниклої безвісти особи, зазначеної в звіті, таким чином, щоб захистити особу-надавача інформації. Будь-

²³ Кодекс США. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/1506>

яка інформація, що міститься у витязі, має бути доступною для найближчих родичів, інших членів родини та раніше визначеної особи.

1.4. Велика Британія

У Великій Британії особу вважають безвісно відсутньою, якщо вона відсутня за звичайним місцем проживання або не бере участі у своїй звичайній повсякденній діяльності (ст. 1 Закону про опіку (про зниклих безвісти))²⁴.

Особа відсутня за звичайним місцем проживання, якщо немає відомостей про її місцезнаходження або такі відомості не є достатньо точними, щоб можна було зв'язатися з цією особою для прийняття рішень, що стосуються особи, її власності та фінансів.

Особа не бере участі у своїй звичайній повсякденній діяльності, якщо вона не в змозі приймати рішення, що стосуються такої особи, її власності та фінансів, або повідомляти про такі рішення з метою їх виконання і причиною цього є обставина поза волею особи, окрім хвороби, травми або недостатньої дієздатності щодо справи.

Особа, яка перебуває під вартою у в'язниці чи іншому місці є відсутньою за звичайним місцем проживання та такою, що не бере участі у своїй звичайній повсякденній діяльності.

Незважаючи на наявність законодавчого визначення поняття особи, що зникла безвісти, у Великій Британії диференційовані процедурні аспекти надання статусу таких осіб. Окреме регулювання стосується юрисдикції Англії та Уельсу, Шотландії, Північної Ірландії²⁵. Спільним для застосування є «правило семи років»: якщо є достатні підстави вважати, що зникла особа померла або упродовж 7 років відсутні відомості, які би підтверджували те, що зникла особа жива, будь-

²⁴ Закон про опіку (про зниклих безвісти). URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/27>

²⁵ What is Presumption of Death? Missing People : official website. URL: <https://www.missingpeople.org.uk/get-help/help-services/practical-help/presumption-of-death>

яка особа може звернутися до Високого суду з проханням визнати зниклу особу мертвою (ст. 1 Закону про презумпцію смерті).²⁶

Суд може розглядати цю справу, лише якщо зникла безвісти проживала в Англії чи Уельсі станом на час, коли було відомо, що вона була жива, або зникла безвісти особа постійно проживала в Англії чи Уельсі протягом 1 року.

Законодавством не гарантоване право членів родини на інформацію про особу, яка зникла безвісти, проте у ст. 21 Закону про опіку (про зниклих безвісти)²⁷ передбачене право на втручання. Це означає, що чоловік/дружина, цивільний партнер, батько, дитина або брат/сестра зниклої особи можуть брати участь у: провадженнях за заявою про встановлення опіки; провадженнях, пов'язаних зі зміною або скасуванням рішення про опіку; інших провадженнях, пов'язаних з виконанням функцій опікуном. Будь-яка інша особа може брати участь у такому провадженні лише з дозволу суду. Суд може відмовити у дозволі на участь, якщо він вважає, що заявник не має достатнього інтересу щодо майна або фінансових справ зниклої особи.

Інформаційну підтримку родичам осіб, зниклих безвісти, надають ініціативному порядку благодійні організації²⁸, наприклад «Missing Persons Unit», «Missing People», «Missing Kids UK», «Look For Them».

1.5. Франція

У Франції наявні три правових статуси, суміжні із українським поняттям «безвісно відсутня особа»:

Відсутня особа – у разі, якщо особи немає, але факт того, що вона жива, не викликає сумнівів. Такий статус зумовлює призначення представника для управління майном та інтересами відсутньої особи²⁹.

²⁶ Закон про презумпцію смерті URL:<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/13/section/1/enacted>

²⁷ Закон про опіку (про зниклих безвісти). URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/27>

²⁸ Report or find a missing person. Gov.UK: official website. URL:<https://www.gov.uk/report-missing-person>

²⁹La problématique de la preuve des décès des Français djihadistes exilés à l'étranger. URL: <https://www.resonance-funeraire.com/index.php/reglementation/3742-la-problematique-de-la-preuve-des-deces-des-francais-djihadistes-exiles-a-l-etranger.html>

Безвісно відсутня особа – якщо особа перестала з’являтися за місцем свого проживання чи проживання без будь-яких звісток про неї, суддя з питань опіки може на прохання зацікавлених сторін або прокурора встановити презумпцію відсутності такої особи. (ст. 88 Цивільного кодексу Франції).³⁰

Ця презумпція надає можливість визнати особу померлою через 10 років із моменту встановлення презумпції відсутності або 20 років, якщо за відсутності такого висновку особа перестала з’являтися за місцем постійного проживання упродовж вказаного періоду. (ст. 122 Цивільного кодексу Франції).³¹ У випадку, якщо невідомо, чи особа ще жива, але жодна конкретна подія не надає підстав для презумпції смерті, судді з питань опіки може бути запропоновано встановити презумпцію відсутності. Якщо відсутня особа не призначила жодного представника, будь-яка заінтересована особа або прокурор може подати запит до компетентного суду про відповідне призначення.³²

Зникнення – у разі, коли смерть особи напевна або майже напевна, але тіло особи неможливо знайти. Цей статус надає суд за заявою прокурора або іншої заінтересованої особи (ст. 88 Цивільного кодексу Франції).³³

Кримінальне провадження щодо зниклої особи відкривають у випадку зникнення неповнолітньої особи; особи, щодо якої встановлена опіка; а також, якщо зникнення особи викликає занепокоєння або підозру з огляду на обставини, вік відповідної особи чи стан її здоров’я (ст. 74-1 Кримінального процесуального кодексу Франції³⁴).

³⁰Цивільний кодекс Франції. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006089697/#LEGISCTA000006089697

³¹Цивільний кодекс Франції. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006089697/#LEGISCTA000006089697

³² La problématique de la preuve des décès des Français djihadistes exilés à l’étranger. URL: <https://www.resonance-funeraire.com/index.php/reglementation/3742-la-problematique-de-la-preuve-des-deces-des-francais-djihadistes-exiles-a-l-etranger.html>

³³Цивільний кодекс Франції. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006089697/#LEGISCTA000006089697

³⁴ Кримінальний процесуальний кодекс Франції. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000047053266/2024-07-22

Законодавчо не передбачено жодних гарантій права членів родини зниклої особи на інформацію, прослідковується тенденція послаблення контакту владних структур та членів родини зниклої особи. Так, із 1983 року органи надавали адміністративну послугу «Пошук в інтересах сімей», за допомогою якої член родини зниклої особи повідомляв, що немає відомостей про відповідну особу чи кількох пов'язаних осіб, та направляв запит про потребу розшуку. За наявності описаних вище підстав можна було відкрити кримінальне провадження.

Ця процедура була скасована Актом «Про скасування циркуляру № 83-52 від 21 лютого 1983 р. щодо досліджень в інтересах сімей». У зв'язку із розвитком технологій, кількість пошукових запитів в інтересах сімей впала настільки, що процедура вийшла з ужитку. У той же час збільшилася частка звернень, не пов'язаних безпосередньо з возз'єднанням сімей. Поширеними стали звернення, мотивовані розшуком боржників по аліментах, тому, як зазначено в згаданому акті, пошук слід забезпечити комунікацією через Інтернет³⁵.

Наразі функціонує Центральне управління боротьби з насильством над особою³⁶, яке націлене допомагати слідчим службам, координувати на національному та оперативному рівнях розслідування, централізувати інформацію, щоб сприяти її поширенню, та здійснювати представництво постраждалих осіб³⁷.

2. Інші світові практики:

Португалія: створення Національного реєстру осіб, зниклих безвісти. Компоненти реєстру:

I - відкритий інформаційний банк, доступний у вільному доступі через Інтернет, з інформацією про фізичні характеристики зниклих безвісти осіб,

³⁵ Акт «Про Скасування циркуляру № 83-52 від 21 лютого 1983 р. щодо досліджень в інтересах сімей». URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/download/pdf/circ?id=36977>

³⁶ Центральне управління по боротьбі з насильством над особою. URL: <https://annuaire.service-public.fr/gouvernement/72ae3767-83c6-4d11-b518-620824375648>

³⁷ Запит Національної Асамблеї щодо осіб, зниклих безвісти. URL: <https://questions.assemblee-nationale.fr/q13/13-17657QE.htm>

фотографіями та іншою інформацією, корисною для ідентифікації, коли немає ризику для життя зниклої безвісти особи;

II - банк конфіденційної інформації, призначений для органів громадської безпеки, зі стандартизованими записами про кожну подію та з номером поліцейського протоколу, який повинен бути ідентичним реєстру розслідувань, а також містити інформацією про фізичні характеристики зниклих осіб, фотографії, контакти членів родини або осіб, відповідальних за внесення даних про зниклу особу до реєстру, та будь-яку іншу інформацію, що стосується швидкого визначення місця перебування зниклих безвісти осіб;

III - банк конфіденційної інформації, призначений для органів громадської безпеки, який містить генетичну та негенетичну інформацію про зниклих безвісти та їх сім'ї, призначену виключно для розшуку та ідентифікації зниклих безвісти осіб³⁸.

у **Японії** пошуком зниклих безвісти займається поліція та приватні детективні агентства. Також діє неурядова організація «Японська асоціація допомоги пошуку зниклих безвісти»³⁹, на сайті якої розміщений список зниклих осіб з інформацією про них та фотографіями.

У **США** з 2006 року працює національна пошукова електронна система NAMUS, яка містить дані про всіх зниклих та є повністю відкритою, будь-яка особа може шукати зниклу людину за доступними у системі ознаками⁴⁰.

В **Іспанії** функціонує багато державних організацій та асоціацій. Найдієвішою можна назвати неприбуткову державну асоціацію Sosdesaparecidos. Її особливістю є співпраця з усіма державними правоохоронними органами та

³⁸ Закон № 13812 Від 16.03.2019. URL: <https://legislacao.presidencia.gov.br/atos/?tipo=LEI&numero=13812&ano=2019&ato=511kXQ61keZpWTff8>

³⁹ MPS Missing Person Search Support Association of Japan. URL: <https://mps.or.jp/english/>

⁴⁰ Філіппова А.Ю. Визнання іноземців та осіб без громадянства безвісно відсутніми чи оголошення їх померлими під час воєнного стану. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/APP_03_2023_PRINT.pdf

службами безпеки, іноземними організаціями пошуку зниклих безвісти з Великої Британії, Польщі, Італії, Франції, Швейцарії, Литви, Нідерландів⁴¹.

Існує також низка релевантних судових прецедентів. До прикладу, у 1997 році Верховний суд **Індії** призначив Національну комісію з прав людини (NHRC) Індії як органу *sui generis* для вивчення таємних кремацій і відшкодування порушень прав людини. У 2007 р. Верховний суд **Непалу** виніс вирок щодо проти насильницького зникнення політичних ув'язнених у Непалі. Цей вирок усунув традицію консервативного та пасивного підходу до правосуддя, згідно із яким «суд завжди на боці влади».⁴²

У політичній практиці **Пакистану** поширеними є ситуації масових арештів без обвинувальних актів або зникнення безвісти політичних діячів. Ситуацію ускладнює відсутність фактичного доступу до правосуддя. Наприклад, після широкомасштабних свавільних арештів і викрадень членів ММ у 1995 році члени родини подали петиції до Високих судів Лахора та Карачі, з проханням притягнути їхніх родичів до суду. Проте заявникам повідомили, що такі особи ніколи не поставали перед судами, і інформацію про місцезнаходження затриманих осіб надано не було.⁴³

Більше того, органи виконавчої влади неохоче допомагають судам у справах зниклих безвісти через їх власну ймовірну участь. У зв'язку із цією проблемою поширеними є петиції (клопотання) громадян з проханням встановити місцеперебування зниклої особи та доставити її до суду.

За матеріалами справи, що перебувала на розгляді Верховного Суду Пакистану, Пеш-імам був заарештований у мечеті поліцейським місцевої дільниці, а потім переданий іншим правоохоронним органам. Відтоді його місцезнаходження було невідоме. Поліцейський заперечував арешт чоловіка

⁴¹ Філіппова А.Ю. Визнання іноземців та осіб без громадянства безвісно відсутніми чи оголошення їх померлими під час воєнного стану. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/APP_03_2023_PRINT.pdf

⁴² T. Hassan. Supreme Court of Pakistan: The Case of Missing Persons. URL: https://www.researchgate.net/publication/228184612_Supreme_Court_of_Pakistan_The_Case_of_Missing_Persons

⁴³ T. Hassan. Supreme Court of Pakistan: The Case of Missing Persons. URL: https://www.researchgate.net/publication/228184612_Supreme_Court_of_Pakistan_The_Case_of_Missing_Persons

заявниці та передачу його іншим органам. За цих обставин Верховний суд наказав заступнику генерального інспектора провести розслідування цього питання після запису заяв дружини зниклого та інших свідків, і подати звіт до цього ж суду. Крім того, Верховний суд наказав заступнику генерального інспектора створити групу для пошуку та виявлення місцезнаходження зниклої особи та доставити її до Високого суду. Його попросили принаймні надати відомості про орган, до якого була доставлена зникла особа, щоб можна було прийняти відповідний наказ про його пред'явлення до Верховного Суду. Не було зафіксовано жодних звинувачувальних фактів щодо того, що хоча би один федеральний орган незаконно утримував зниклу особу під вартою.⁴⁴

Незважаючи на це, Верховний Суд також наказав Міністру внутрішніх справ, Міністру оборони, а також Генеральному Директору військової розвідки задіяти всі наявні в них ресурси, щоб отримати особу та доставити її до Верховного Суду.

Отже, у разі відсутності окремих законодавчих гарантій та несприятливої політичної обстановки, судова практика звертається до створення спеціальних комісій, розшукових груп, інструментів обміну інформацією із органами виконавчої влади, правоохоронними структурами задля забезпечення прав осіб, зниклих безвісти, та членів їхніх родин.

3. Рекомендації

Поточне регулювання правової процедури надання статусу безвісно відсутньої особи та особи, зниклої безвісти за особливих обставин, а також матеріально-правове забезпечення відповідного правового статусу в Україні за рівнем деталізації відповідає практиці європейських держав та США.

⁴⁴ T. Hassan. Supreme Court of Pakistan: The Case of Missing Persons. URL: https://www.researchgate.net/publication/228184612_Supreme_Court_of_Pakistan_The_Case_of_Missing_Persons

Водночас, із врахуванням соціально-економічних, політичних та інших умов доцільним може бути розширення співпраці щодо розшуку й обміну інформацією про безвісно відсутніх осіб та осіб, зниклих безвісти за особливих обставин в контексті державно-приватного партнерства, а також додаткове залучення до роботи громадських організацій, створення єдиних баз інформації із диференційованим режимом доступу, визначення обов'язкового переліку документів, які надаються родичам безвісно відсутньої особи.

Також важливим є врахування Висновків Ради Європейського Союзу щодо активізації транскордонної поліцейської співпраці в зоні осіб, зниклих безвісти від 9 грудня 2021 р. № 14808/21, а також Резолюції ПАРЄ 2067 (2015) «Особи, зниклі безвісти, під час конфлікту в Україні».

Звертаючи особливу увагу на проблеми судової практики, вважаємо, що ключову роль у розшуку безвісно відсутніх осіб та осіб, зниклих безвісти за особливих обставин займає забезпечення доступу до правосуддя, незалежного від політичної влади суду, швидкий обмін інформацією із органами виконавчої влади та правоохоронними органами, а також дотримання правової процедури затримання та ефективна робота каналів комунікації із родичами безвісно відсутніх осіб.